

smrt. Iz tozadevnega izpovednega gradiva je v Pogovorih tudi razvidno, da je Gradnik preboleval pesimizem tako, da se je odmikal od realističnega pojmovanja življenja in prehajal k poduhovljanju, kar je zlasti očitno v zbirki Večni studenci. Tu se je srečal z literarno ideologijo o »novi stvarnosti«; ta nima nič skupnega n. pr. z Vorančevo in Kranjčevo in je dualistično koncipirana.

Sodim, da je svetovnonazorski sestav Gradnikove lirike temeljito razčlenjen. O njej ne bodo potrebne hipoteze, kakršna je n. pr. v tej knjigi izrečena o morebitni sovisnosti med Schopenhauerjem in Prešernovimi pesmimi Slovo od mladosti in Sonetje nesreče. Več vprašanj, usmerjenih na Gradnikove intimnosti, je ostalo iz razumljivih razlogov odprtih. Slovenska literarna zgodovina se jim kdaj kasneje ne bo mogla izogniti, kakor tudi ne n. pr. problemu Gradnik-Voranc, ki v tej knjigi ni obdelan.

Gradnik je kot umetnik vključen v razvojno črto slovenske moderne lirike zadnjih šestdesetih let. Originalna doživetja, vlita v svojsko, nelahkotno dikcijo, mrakoben čustveno-miselni ogenj, ki sili iz njegovih verzov, velika pesnikova erudicija in razgledanost po svetovni liriki — vse to, kakor kažejo tudi Pogovori, daje našemu pesniku med posameznimi, duhovno in stilno različnimi smermi naše poezije od »moderne« dalje samostojno in nikakor ne sopotniško ali eklektično obeležje. Ako so v njegovi zgodnji liriki tudi sorodnosti z drugimi slovenskimi umetniško pomembnimi poeti, še ni zadostnega razloga, da bi mu odrekli samostojnost, originalnost.

Vsebina knjige Pogovori s pesnikom Gradnikom je odtis dveh duhov: gradečega in umetniško stvarniškega duha ter skeptičnega, raziskujočega in znanstveno ustvarjalnega duha. V njej ne vlada suhoparna racionalistična abstrakcija, temveč živa, temperamentna obravnava pesnikovih izpovedi, znanstvena prizadetost in ljubezen do umetnika in njegovega dela. Zbrano gradivo je, razeh redkih primerov, bistveno za smotrno in znanstveno delo literarnega zgodovinarja. V tem leži tudi vrednost celotne metode, po kateri so Pogovori ubrani in ki o njej razpravljata dr. Boršnikova in Gradnik (str. 105—111). Ker pa sem svoje pojmovanje literarne zgodovine razložil v posebnem članku, ne kaže, da bi se vračal k istemu predmetu z razčlenjevanjem avtoričinih literarnozgodovinskih načel.

Franc Zadravec

NOVA IZDAJA CANKARJA

Lepi vrsti zajetnih in okusno opremljenih zvezkov Cankarjevih Izbranih del*, ki krase naše knjižnice in vabijo h globljemu spoznavanju velikega pisatelja, se je pridružil osmi. Z njim urednik zaključuje izbor Cankarjeve leposlovne proze, povesti in črtic, ki jo bosta dopolnila še po en zvezek dramatskih del in kritično polemičnih spisov.

Zadnji izšli zvezek je vsebinsko tesno povezan s prejšnjim, sedmim. V obeh gre pretežno za dela osebnoizpovednega značaja, ki jih je pisatelj zasnoval v obliki kratke lirske črtice v letih prve svetovne vojne,

* Ivan Cankar, Izbrana dela I—VIII. Uredil Boris Merhar. Izdala Cankarjeva založba.

ko je bival na samotnem, gozdnatem Rožniku: za Moje življenje, Grešnika Lenarta (VII.), Mojo njivo in Podobe iz sanj (VIII. zvezek). V Moji njivi imamo še nekaj satir na tedanje razmere v domovini (Naša dolina), kakršne je Cankar pisal v dunajski družbenokritični dobi svojega ustvarjanja. Novejši in značilnejši je v tej rožniški knjigi ciklus iz živalskega sveta (Iz tujega življenja), katerega ubrani in smiselni red človek kali in okrutno prevrača, kadar samovoljno poseže vanj. Predvsem pa je pisatelj v tem času posegal vase, v svet spominov na drage mu osebe, pri čemer se mu je obtožujoče oglašala vest; spomini so se mu oklepali davnih in že pozabljenih ljubezni ter najožjih vrhniških sorodnikov, predvsem Štefke, očeta in matere — mučenice (Trenutki, Ob svetem grobu). V Podobah iz sanj, svoji poslednji knjigi, pa se je pisatelj izmotal iz kroga osebnih spominov, prevzela so ga občestvena vprašanja časa: apokaliptične vojne grozote, nesmiselnost klanja in uničevanja, poniževanje človeškega dostojanstva, vera v zmago vesti in pravice, človečanstva in slovenstva. Zapor na ljubljanskem gradu in vojaščina v Judenburgu sta še prispevala k pretresljivi pristnosti pisateljevega protesta zoper militarizem v lesil, zlasti razpadajoče Avstro-Ogrske. Hkrati pa se je Cankar v tej knjigi potapljal v kamrice in katakombe človeške duševnosti, zlasti v skrivnostne globine njenega iracionalnega dela. Svoja doživetja in ideje nam daje slutiti v zastrtih podobah in simbolih, slog in ritem pa sta mu izbrana, zveneča in dognana.

Urednik je od knjige Moja njiva objavil samo izbor, v celoti pa ciklus materinskih črtic Ob svetem grobu. Prav tako so izšle neokrnjene Podobe iz sanj, kar je za tako mojstrsko in specifično Cankarjevo delo edino pravilno. Zdi se, da je urednik v tem pogledu spremenil in popravil svoj prvotni načrt, saj je ob začetku izdaje najavil, da bo izmed zbirk v celoti objavil le Troje povesti (I, 476). — V Pripombah je za Mojo njivo izčrpno prikazal zunanje oblikovanje zbirke z vsemi tremi kompozicijskimi osnutki ter navedel momente, zaradi katerih ob času svojega rojstva ni šla v tisk. Pogrešam pa ob tej zbirki, zlasti ob važnejših ciklih, urednikove sintetične oznake njenega etičnega (materinske črtice) in filozofskega sveta (živalske črtice). Toliko bolj pa v tem pogledu zadovoljujejo Pripombe k Podobam iz sanj, kjer je urednik razgrnil pred bralca tudi Cankarjeve notranje doživljajske in umetniško izrazne prvine. Le razlaga pisateljeve iracionalnosti me ne zadovoljuje, ker se mi zdi preozka: po moji sodbi ta iracionalnost ni bila le posledica kaotičnega vojnega časa, tedaj modnega okultizma in pisateljeve živčne obolelosti, ampak vsaj v enaki meri tudi organski izraz njegove celotne človeške in umetniške narave, ki se je tu pa tam že v dunajskih, očitno pa v rožniških letih nagibala v območje podzavesti, iracionalnosti in neke široke krščanske religioznosti (prim. glede tega tudi urednikova lastna izvajanja v VI. zvezku na str. 383). — Urednikove Opombe kakor v vseh prejšnjih tudi v VIII. zvezku nudijo mnogo skrbno zbranega in tehtnega gradiva, ki vsestransko osvetljuje stvarno ozadje Cankarjevih rožniških črtic, osebe, kraje, dogodke in razmere. Morda gre tu pa tam urednikova prizadevnost po vsklajevanju življenjskih dejstev z umetniškimi pri pisatelju neoromantiku celó predaleč (nebistveno preverjanje letnic in imen pri črticah Sveto obhajilo, Desetica, Utrinek iz mladosti). Izčrpna je tudi razlaga manj znanih besed in pojmov iz kulturne zgodovine kakor tudi bibliografija, ki nam med drugim pokaže, kako veliko število prevodov v

tuje jezike so dosegle Cankarjeve materinske črtice, zlasti Skodelica kave. Napačna opomba k strani 344, kjer so junaki dveh znanih Cankarjevih del docela zamenjani, je pač le slučajen lapsus.

Dejstvo, da nam je Boris Merhar s svojim sodelavcem Francetom Dobrovoljcem dal v roke že skoraj vsega predvidenega Cankarja, nas upravičuje in obvezuje, da kritično presodimo njegovo uredniško delo in metodo, pri čemer pa se moramo zavedati, da mu je ubrano pot po vsej priliki v precejšnji meri narekovala že sama založnica. Cankarjevi Zbrani spisi v redakciji pisateljevega bratranca so po tej vojni na našem knjižnem trgu postali prava redkost. Poleg tega je tudi sočasni marksistično sociološki literarnozgodovinski vidik terjal novega tolmačenja Cankarjeve umetnosti. Zato sta se založba, ki nosi pisateljevo ime, in urednik odločila za novo izdajo, in sicer izbor idejno in estetsko najpomembnejših stvari. Tako izbrana dela naj bi v desetih knjigah po kronološkem redu zajela Cankarjevo leposlovno prozo, dramska dela in kritično polemične spise. Po svojem značaju in namenu naj bi bila to »širše zasnovana ljudska izdaja« (I, 473), ki naj bi s Cankarjevo umetnostjo pobilže in globlje seznanila širše plasti.

Glede izbora, ki je zlasti pri velikem pisatelju in zapleteni osebnosti rad subjektiven in zato tvegan, moramo reči, da je urednik imel na splošno srečno roko, da je Cankarja prikazal občinstvu z vsemi njegovimi bistvenimi potezami in da je enako gledal na idejno in estetsko pomembnost njegovih del. Med izbranimi deli je samostojne pisateljeve knjige objavil v celoti, neokrnjene, medtem ko so zbirke črtic zastopane le v večjem ali manjšem izboru, glede katerega bi se dalo uredniku tu pa tam rahlo ugovarjati. Hujšo napako naše izdaje pa vidim v tem, da je za potrebe široke publike očitno preširoko zasnovana. Tudi med izbranimi Cankarjevimi teksti je namreč še mnogo takih, ki bi za ljudsko, tudi širše zasnovano ljudsko izdajo lahko brez škode odpadli. V takšno izdajo bi po priliki sodile sledeče stvari: Na klancu, Križ na gori, Martin Kačur, Hlapec Jernej, Za križem, Moje življenje s ciklom Ob svetem grobu, Podobe iz sanj, Kralj na Betajnovi, Pohujšanje, Hlapci, Bela krizantema in ta ali oni od političnih spisov. Merharjev izbor je vsekakor znatno presegel okvir ljudske izdaje, ki bi se morala omejiti na najbolj temeljna in kar najbolj dostopna Cankarjeva dela. — Takšna izdaja pa bi večini doslej še vse premalo znano umetnost velikega pisatelja seveda uspešno približala in posredovala le ob primernih urednikovih uvodih. Le-ti naj bi preprostem bralcu od zvezka do zvezka poljudno prikazovali Cankarjevo življenjsko pot in njegov umetniški razvoj, hkrati pa prinašali strnjeno tematično, idejno in formalno oznako in razlago v tistem zvezku vsebovanih del. Na koncu vsakega zvezka pa bi bil tolmač manj znanih besed in manj jasnih mest. Tako bi naš preprosti človek, ki danes kljub vsemu prizadevanju naše prosvete Cankarja pozna le po že zdavnaj v šoli prebranih materinskih črticah ali po nedavno v domačem gledališču uprizorjenem odrskem delu ali pa morda celo samo po njegovih senzacionalno razkričanih človeških slabostih, dobil o pisatelju, borcu za socialno pravičnost, poetu človeškega hrepenenja in svečeniku slovenske besede, nazornejšo in pravilnejšo predstavo ter zavzel do njega bolj živ, topel in osebni odnos. Takšna izdaja bi s pridom služila nešolanemu delovnemu človeku kakor šolski mladini pa tudi znatnemu delu inteligence; ne preveč obsežna, poljudno komentirana,

okusno opremljena in ne preveč draga bi postala vsakemu kulturnemu Slovincu nepogrešljivi temelj njegove domače priročne knjižnice.

Merharjeva izdaja se od zgoraj naznačene ljudske precej razlikuje ne le po izboru leposlovnih del, ampak tudi po njih obravnavi, uredniški metodi. Le-ta v glavnem sloni na načelu, naj umetnikov tekst, ohranjen v vsej pristnosti in značilnostih, govori bralcu kar največ sam po sebi, brez poljudno razlagajočih urednikovih uvodov. Neposredno in strnjeno oznako samih Cankarjevih del je urednik nadomestil z izčrpnimi Pripombami o njih nastajanju, doživljajskih motivih in stvarnem ozadju. Kot znanstvenik nam s svoji metodi ustreznim, neredko seveda precej abstraktnim aparatom žarko posveti v spočetje in rojstvo umetnine, ki nosi vse svoje bistvene sestavine že v zametku, pa tudi v vse stvarne okoliščine, ki so to nastajanje umetnine sprožile in spremljale, nato pa prepušča dovolj inteligentnemu in literarno zainteresiranemu bralcu, da sam prebira, uživa in presoja pisateljevo delo.

V okviru te osnovne zamisli uvodoma vsakokrat na kratko naznači vsebinski obseg knjige ter razbira njeno jezikovno gradivo (tujke, izposojenke, lokalizme). Nato prehaja na podrobno genezo posameznega dela. Pri tem to literarno delo najprej postavlja v umetnikov celotni razvoj, ga motivno primerja z drugimi, zlasti časovno najbližjimi deli in na osnovi notranje sorodnosti ugotavlja vrsto motivnih ciklov: prvi avtobiografski cikel (Tujci — Na klancu — Križ na gori), domovinsko satirični in šentflorijanski krog (Gospa Judit — Aleš iz Razora — Zgodbe iz doline šentflorijanske), povesti za ljudstvo (Potepuh Marko — Sosed Luka — Troje povesti), proletarski motivi (Hlapec Jernej — Za križem — Kurent) in drugi avtobiografski cikel (Moje življenje — Grešnik Lenart — Moja njiva). Ko je delu določil mesto v celotnem Cankarjevem razvoju in označil motivne sorodnosti z drugimi deli, razbira še posebej dokazane ali verjetne doživljajske prvine, ki so ustvarile umetnino in so bile zdaj bolj osebnoizpovednega (Moje življenje), zdaj bolj družbenopolitičnega značaja (Hlapec Jernej), po navadi pa oboje hkrati (Na klancu itd.). Mimo doživljajskih prvin pa urednik opozarja tudi na razne zunanje spodbude, ki so vplivale na nastanek določenega Cankarjevega dela: na izpovedi drugih oseb (Gospa Judit), narodne pripovedke (Potepuh Marko, Kurent) in tuje pisatelje (tu kažejo pripombe potrebno previdnost). Izredno skrbno in nazorno nam nato predoči nastajanje umetnine od prve zasnove preko vseh sprememb do končnega izoblikovanja, vštevši razgovore in spore z založniki, nato tiskanje z izidom in končno važnejše odmeve kritike. Ob urednikovih izvajanjih neredko kar vidimo pred seboj pisatelja, kako v njem od faze do faze zori umetniška zamisel, kako, poln načrtov, istočasno ustvarja po več del, izmed katerih pa nekatera ostajajo v embrionalnem stanju, in kako se ob vsej tej ustvarjalni vročici bori še z osebnimi tegobami, gmotnim pomanjkanjem, zahtevami založnikov in hudobijo kritikov. Tu, mislim, je urednik opravil svoje delo tako temeljito, da kasnejše cankaroslovje ne bo imelo več kaj bistvenega dodajati.

Morda še bolj dragoceno delo pa B. Merhar opravlja s prikazovanjem in odkrivanjem stvarnega ozadja Cankarjevih umetnin, s slikanjem in razreševanjem oseb in prizorišč ter osvetljevanjem dogodkov in razmer. Na osnovi skrbno zbranega in preštudirane gradiva, člankov in korespondence, pa tudi neutrudnih osebnih poizvedovanj in novih dognanj nam je ob podpori

Fr. Dobrovoljca dal natančne in nazorne portrete pisateljevih ožjih sorodnikov, ljubezni (zlasti Štefke in Mici) in sodobnikov, topografijō Vrhniko in okolice, Ljubljane in Ottakringa in kronologijo ter oznako vseh takratnih pomembnejših političnih in kulturnih dogodkov. Mirno lahko trdimo, da bo prav pričujoča izdaja cankaroslovje, ki je doslej mnogokdaj plavalo v eteričnih višinah Cankarjeve umetniške magije, postavila na trdna tla prostorne in časovne, zemeljske in zgodovinske pogojenosti. To stvarno ozadje pisateljeve umetnosti urednika odkrivata v drobnih Opombah, a tudi obširnejših Pripombah, izmed katerih so nekatere že pravcate samostojne razprave. Noben vesten literarni zgodovinar, ki se bo ukvarjal s Cankarjem, ne bo mogel brez velike škode iti mimo njih.

Tudi v tolmačenju manj znanih pojmov in manj jasnih mest sta urednika natančna in zanesljiva. Posebno vrednost dajejo naši izdaji bibliografski podatki o revialnih in knjižnih objavah ter prevodih v tuje jezike, ki so svojstven dokaz občečloveške pomembnosti in umetniške veličine našega pisatelja. Največja odlika Izbranih del so torej mojstrski prikazi nastajanja umetnin in njih stvarnega ozadja, tudi razbor motivov in idejnih ter čustvenih prvin na splošno zelo zadovoljuje. Pogrešam pa v izdaji večje pažnje na oblikovne značilnosti, tehniko in kompozicijo, stil in ritem Cankarjevih umetnin, zato je bralcu pisatelj oblikovalec ob pisatelju izpovedovalcu, zlasti pa ideologu premalo zaznaven. In vendar ni Cankar kot graditelj umetnin in virtuoz jezika nič manj pomemben ter se prilike za temeljitejša tovrstna opozorila v Pripombah marsikje kar ponujajo. Tudi odmeve kritike bi kazalo, če že iz drugih razlogov ne, vsaj zaradi kasnejše plastične osvetlitve Bele krizanteme v večji meri upoštevati. Morda se uredniku to ni zdelo potrebno zategadelj, ker je to delo v svoji izdaji dodobra opravil že dr. Izidor Cankar.

Svoja razmišljanja in sodbe ob novi izdaji Cankarja lahko strnemo v sledeče zaključke: Čeprav izdaja ne navaja pisateljevih študijskih osnutkov in variant (ki bralca nestrokovnjaka, zlasti če se razbohotijo na polovico knjige, samo bremene), moremo Merharjevo uredniško metodo označiti za znanstveno kritično. Ljudsko izdajo, pri kateri bi morala biti selekcija del neprimerno večja in ki bi morala imeti poljudno napisane uvode za neposredno umevanje Cankarjevih spisov, torej naši javnosti tudi poslej še vedno dolgujemo. Zato se mi zdi neumevna napaka in velika škoda, da znanstvenik tolikšnih sposobnosti, resnobe, razgledanosti, pronicavosti in okusa, kakršnega se je pokazal urednik naše izdaje, ni postal od vsega početka urednik nove popolne izdaje Cankarjevih spisov. Bilo bi pač vseeno, kje bi izhajala: pri Cankarjevi založbi, ki nosi pisateljevo ime in se ji imamo zahvaliti vsaj za okrnjenega Cankarja, ali pri Državni založbi Slovenije, ki izdaja Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev — brez Cankarja. Pri naših skromnih razmerah in možnostih zdaj namreč lep čas ne bomo mogli misliti na kompletnega Cankarja, čemur bi se bili z bolj načrtno in skladno medzaložbeno politiko prav lahko ognili. Kljub tej nevšečnosti pa je B. Merhar na svoje delo, življenjsko pomembno delo, ki more vzbujati v nas le spoštovanje, občudovanje in hvaležnost, lahko po pravici ponosen. Želimo mu, da bi z enakim uspehom v korist literarnozgodovinske znanosti čimprej pripravil in objavil še poslednja dva zvezka Cankarja!

Joža Mahnič